

ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Cilt: 1 Sayı: 1 Yıl: 2010

Ḥ^VACE İŞHAK ATA VE ḤADİKATÜ'L-ĀRİFİN İSİMLİ ESERİ HODJA ISHAK ATA AND HIS BOOK CALLED HADIKATU'L-ARIFIN

Eshabil BOZKURT*

Özet

Ḥ^Vace İshāk, XIV. yüzyılda yaşamış bir Yesevî şeyhidir. Zengî Ata silsilesinden gelmektedir. Eseri Ḥadîkatü'l-Ārifîn'de *meşâyiḥ-i Türkistân* olarak nitelendirilen ve kerametleriyle tanınan Yesevî şeyhi İsmâ'îl Ata'nın oğludur. Ḥadîkatü'l-Ārifîn, İsmâ'îl Ata'nın menkıbelerini ve kerametlerini anlatan, muhtelif konulardaki sözlerine yer veren mensur bir tasavvufi eserdir. Eser; ruhların, amellerin, şeyhliğin, müridliğin, zikrin, semâ'nın, hizmetin, iradenin, tasavvufun, muhabbetin, marifetin, muhabbetin, gereksiz şeyleri terk etmenin, makamların ve bayram gecelerini idrakin anlatıldığı on beş bölümden oluşmaktadır. Birçok sufînin bu konularla ilgili sözleri ve rivayetleri nakledilmiştir. Ḥadîkatü'l-Ārifîn, hem Yesevîlik geleneğinin eski eserlerinden olması ve Yesevî meşâyihine dair ayrıntılı bilgiler vermesi bakımından hem de Çağatay dilinin ilk dönemine ışık tutması bakımından önemli bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: Ḥ^Vace İshāk Ata, Ḥadîkatü'l-Ārifîn, İsmâ'îl Ata, Yesevîlik geleneği.

Abstract

Hodja Ishak is a Yesevi sheikh who lived in 14th century. He comes from Zangi lineage ancestors. He is the son of Yesevi sheikh Ismail Ata who is famous with his work of Ḥadîkatü'l-Ārifîn "meşâyih-i Türkistân" and with his miracles. Ḥadîkatü'l-Ārifîn is a Yesevi work that giving place to the various issues, expressing his miracles and warriors. The work consists of fifteen part that expressing participation to festal nights, tunes (places), to leave the superfluity things, endearment, mysticism, pleasure, service, firmament, allusion, discipleship, sheikhdom, diarrheas and spirits. Many of mystic's words and rumours are transferred in this work. Ḥadîkatü'l-Ārifîn is an important work because of both being the one of the oldest work of Yesevî tradition, giving detailed information and throwing a light on the first period of the Chagatai language.

Key Words: Ḥ^Vace İshāk Ata, Ḥadîkatü'l-Ārifîn, İsmâ'îl Ata, Yesevî tradition.

* Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi,
e-posta: esocan-46@hotmail.com

Müellifin yaşadığı döneme değinmek eseri ve müellifini daha iyi tanımak açısından yararlı olacaktır. İshāk Ata'nın yaşadığı dönem, Orta Asya'nın büyük bir yıkımın ardından yeniden hayat bulmaya başladığı bir dönemdir. Tarih sahnesinde önemli bir yer tutan Moğollar, istila ettikleri yerleri perişan etmişlerdir. Fuad Köprülü, ülkeleri zarar gören bazı İslam tarihçilerinin Moğollardan nefretle bahsettiğini söyler.¹ Gerçekten de Moğollar istila ettikleri bölgelerde büyük bir yıkım yapmış ve karışıklığa sebebiyet vermişlerdir. Cengiz Han, hayattayken topraklarını belirli sahalara ayırmış ve Doğu ve Batı Türkistan'ı, İli nehri üzerindeki Almalık'ta oturan ikinci oğlu Çağatay'a vermiştir. Köprülü, imparatorun hayattayken topraklarını oğulları arasında paylaşırmanın bir göçebe ananesi olduğunu belirtmiştir.² Kemal Eraslan ise Cengiz'in ölümünden sonra imparatorluk topraklarının oğulları arasında paylaşıldığını ve Horasan ve Maverainnehir bölgesinin Çağatay'a kaldığını belirtir.³

Çağatay, devletin kurucusudur ve 1227'den 1242'ye kadar hükümdarlık yapmıştır. Çağatay devletinin diğer hükümdarları şunlardır: Kara Hülegü, Yisu-Mangu, Organa, Algu, Mübarek Şah, Kaydu, Duva, İsen-Buka, Kebek, Tarmaşirin, Cenkeşi, Kazan Han, Kazgan ve Tuğluk Timur. R. Grousset'e göre Mübarek Şah, Türkistan'ın etkisi ile müslüman olan ilk Çağataylıdır.⁴ Köprülü'ye göre Duva, imparatorluğun gerçek kurucusudur.⁵ Timur (Aksak Timur), tarih sahnesine çıkarak Çağatay devletinin birlik kurmasına engel olmuştur. R. Grousset'e göre, Moğol hakimiyeti yerine Türk hakimiyeti, Cengiz İmparatorluğu yerine de Timur İmparatorluğu geçmiştir.⁶ Barthold'a göre ise hanedan, 1347'de sona ermiştir.⁷ Çağatay isminin devlete verilmesi ilginç bir durum arz eder. Barthold, XV. yüzyılda Çağatay sülalesinden hiçbir hükümdarın kalmadığı bir dönemde bu ismin kullanılmaya başlandığını belirtir.⁸ Canpolat ise, Duva Han zamanında devletin resmi adı olarak kullanıldığını söylemiştir.⁹ Timur zamanında da aynı isim kullanılmıştır.

Hem dış güçlerle uğraşmak hem de iç çekişmelerle güç kaybetmek Türk devletlerinin kaderidir. Hadīkatü'l-Ārifin'in müellifi olan Hıvāce İshāk, hem dış güçlerle savaş halinde olan hem de iç çekişmelere sahne olan bir ortamda yaşamıştır. Böyle bir ortamda ve dönemde sanat hayatının büyük bir ilerleme kaydetmesi beklenemez. Köprülü, XIII. yüzyılın sonunu ve XIV. yüzyılın ilk yarısını Orta Asya için medeni ve fikri tam bir düşüş devresi olarak değerlendirir. Ayrıca Buhara'nın büyük bir refaha kavuştuğu halde muhtelif hücumlara uğrayarak fakir düştüğünü söylemiş ve bu dönemdeki Çağatay İmparatorluğundaki ilim ve sanat hayatı hakkındaki bilgilerin eksik olduğunu belirtmiştir.¹⁰

İslamiyet öncesi Türklerde kam, şaman, baksı, oyun gibi isimlerle de anılan ozanların mühim bir yeri vardır. Toplumun sözü dinlenen ve bilge kişileri olan bu ozanlar,

¹ M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 244.

² M. Fuad Köprülü, a.g.e., s.243.

³ Kemal Eraslan, "Çağatay Edebiyatı", **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul 1993, C 8, s. 169^a.

⁴ Rene Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çeviren: Dr. M. Reşat Uzmen, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993, s. 313-319.

⁵ M. Fuad Köprülü, a.g.e., s. 298-299.

⁶ Rene Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çeviren: Dr. M. Reşat Uzmen, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993, s. 392.

⁷ W. Barthold, "Çağatay", **MEB İslam Ansiklopedisi**, İstanbul 1945, C 3, s. 267^b.

⁸ W. Barthold, a.g.e., s. 267^b.

⁹ Mustafa Canpolat, "Çağatay Dili ve Edebiyatı", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C 8, s. 769^a.

¹⁰ M. Fuad Köprülü, a.g.e., s. 299-300.

halkın gözünde yüce bir mevkiye sahiptir. İslamiyetin kabulüyle bu ozanların yerini sufiler almıştır. Köprülü'ye göre Türkler; ilahiler, şiirler okuyan bu dervişleri önceden beri dini bir kutsiyet verdikleri ozanlara benzeterek onları kabul etmiş ve bu suretle de onların yerini *ata* veya *bab* ünvanlı birtakım dervişler almıştır.¹¹ *Bab*, *ata* ve *h^Vâce* ünvanları, Yesevîlik geleneğinde sık karşılaştığımız ünvanlardır. H^Vâce Aḥmed Yesevî'nin ilk hocası olarak bilinen Arslan Baba'da da bu ünvan görülür. Yesevî silsilesinde ise *ata* ve *h^Vâce* ünvanları daha çok görülmektedir. "Yesevî şeyhlerine Türklerce *ata* denildiği için şair "Atâyi" de Atâyi mahlasını kullanmıştır."¹²

Hadîkatü'l-Ârifîn isimli eserin müellifi olan İshâk Ata, Yeseviye silsilesinde yer alan önemli isimlerdendir. Ünvanı, Hadîkatü'l-Ârifîn ve Reşehât-ı 'Aynü'l-Ḥayât'ta *h^Vâce* şeklinde, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar'da *hoca* şeklinde, Nesâyimü'l-Maḥabbe'de ise *ata* şeklinde gösterilen müellif hakkında kaynaklarda detaylı bilgiye rastlanmamıştır. Bu çalışmada metne sadık kalınarak müellif için *h^Vâce* ünvanının kullanılması tercih edilmiştir. Köprülü, Cevâhirü'l-Ebrâr, Reşehât-ı 'Aynü'l-Ḥayât ve Tıbyânü'l-Vesâilü'l-Ḥakâyık gibi eserleri kaynak olarak Yeseviye silsilesi tanzim etmiştir. İshâk Ata, Zengî Ata silsilesinden Seyyid Ata oğlu İsmâ'îl Ata'nın oğludur. Ancak 'Alî Şîr Nevâi'ye göre İsmâ'îl Ata, H^Vâce Aḥmed Yesevî'nin İbrâhîm Ata isimli kardeşinin oğludur. İsmâ'îl Ata'nın on yedi veya on sekiz çocuğundan birisidir H^Vâce İshâk. Yesevî şeyhlerinden olan babası İsmâ'îl Ata, bu dünyadan göç ederken kendi yerine H^Vâce İshâk'ı layık görmüştür.¹³ H^Vâce İshâk, daha hayattayken kendisine müridlerin tabi olduğu bir şeyhtir. Babasının halifesi, halefi ve kaimidir. Müridlerine ve arkadaşlarına önderlik edip babasının zikirlerini ve dualarını devam ettirmiştir.¹⁴ Müellifin babası İsmâ'îl Ata, Kazıgurtlu¹⁵ olduğunu metinde geçen bir olayda bizzat kendisi söylüyor: "Kazıgurtluk İbrâhîm Atamın oğlu İsmâ'îl H^Vâce turur mén."¹⁶ Kazıgurtlu olan H^Vâce İshâk, İspicâb'da uzun bir süre kalmış ve halka irşadı kendine vazife bilmiştir. Köprülü'ye göre İspicâb'da Türkler arasında şöhret kazanmış bu şeyhin bazı menkıbeleri tesbit edilmiş ve meşhurdur.¹⁷ H^Vâce'nin burada ikamet ettiği, güzel hallerinin olduğu, huzura erdiği Reşehât-ı 'Aynü'l-Ḥayât'ta da belirtilmiştir. "H^Vâce İshâk'ın, olgunluk alametleri simasından belli olan, mübarek almindaki saadet parıltıları gözleri kamaştıran genç bir oğlu vardır."¹⁸ H^Vâce İshâk'ın

¹¹ M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1966, s. 14.

¹² Abdulkadir İnan, "Çağatay Yazı Dilinin Kuruluşu Tarihine Dair Düşünceler", **Makaleler ve İncelemeler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C 2, Ankara 1998, s. 15.

¹³ 'Alî Şîr Nevâi, **Nesâyimü'l-Maḥabbe Min Şemâiyimi'l-Fütüvve**, Hazırlayan: Kemal ERASLAN, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 384.

¹⁴ 'Alî Şîr Nevâi, a.g.e., s. 385.

¹⁵ Kazıgurt, Kazakistan'ın güneyinde Çimkent ile Taşkent arasında bir ilçedir.

¹⁶ H^Vâce İshâk, **Hadîkatü'l-Ârifîn**, Taşkent, Özbekistan Fenler Akademisi Biruni Şarkiyat Enstitüsü Ktp., nr. 11838, vr. 113a.

¹⁷ M. Fuad Köprülü, a.g.e., s. 81.

¹⁸ Mevlânâ 'Alî b. Hüseyin eş-Şâfî, **Reşehât-ı 'Aynü'l-Ḥayât**, Sadeleştiren: Mustafa Özsaray, Semerkand Yayınları, İstanbul 2006, s. 51-52.

İspicâb'da kaldığı Enisü't-Ṭalibîn'de 'Abdu'llâh Ḥocendî tarafından anlatılan bir olaydan da anlaşılmaktadır.¹⁹ İspicâb'ın neresi olduğu hususu da kaynaklarda farklı şekilde gösterilmiştir. Sayram ile Taşkent arasında bir kasaba olduğu söylene de Dîvânü Lügâti't-Türk'te belirtildiği üzere Sayram'ın diğer ismidir.²⁰ İslam coğrafyacılarına göre de, Sayram'a İsbicâb veya İsficâb da deniliyordu.²¹ Anadolu'nun bu sözü de İspicâb'ın Sayram olduğunu ispatlayan bir başka delildir.

Müellifin doğum ve ölüm tarihi hakkında kesin bilgiler mevcut değildir. Ancak Tosun'a göre ḤVâce İshâk, Bahâü'd-dîn Nakşibend'den (ö.791/1389) daha yaşlıdır ve muhtemelen de XIV. yüzyılın ortalarında vefat etmiştir. Kabri de Türet diye anılan kasabadır.²² Emir Timur, mezarının üzerine bir imaret inşa ettirmiştir.²³

Arapça bir kelime olan "ḥadîka", lugat manasıyla "ağaçlı, suyu çok olan bahçe; bostan; meyve bahçesi" gibi anlamlara gelmektedir. Yine Arapça bir kelime olan ve "bilen, bilgili, irfan sahibi" gibi anlamlara gelen " 'arif " kelimesiyle terkip yapılmış ve Ḥadîkatü'l-'Ārifîn ismi oluşturulmuştur. Müellif, kendinden önceki dönemde yaşamış olan şeyhlerin sözlerini nakletmiş, onların himmeti ve icazeti ile eserini tamamlamış ve eserine de bu ismi vermiştir.²⁴ Sadece İsmâ'îl Ata'nın değil birçok sufînin sözlerine de yer vermiştir. Birinci bölümde İsmâ'îl Ata'nın bir kerametine yer verilmiştir: İsmâ'îl Ata, Ramazan ayında dünyaya gelmiştir. Gündüzleri annesinden süt emmemektedir. İftar vakti gelince süt içer. Sabah olur, yine ağzına süt almaz. Otuz gün böyle devam eder. Sonraki gün, gündüz vakti süt içer. Bu durum annesinin dikkatini çeker ve annesi o günün bayram günü olduğunu anlar. Çevresindeki insanları davet eder ve onlar da bu duruma şahitlik ederler. Bu olaydan sonra Ata'nın kerametleri artarak devam etmiştir.²⁵

Yesevîlik geleneği için çok eski bir kaynak olan Ḥadîkatü'l-'Ārifîn, ilim alemince yakın bir zamana kadar bilinmeyen bir eserdir. Zeki Velidi Togan, "Yesevîliğe Dair Bazı Yeni Malumat"²⁶ başlıklı makalesinde eserin ismini zikretmiş ancak içerik hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir. Eser, içerik bakımından ilim dünyasına Necdet Tosun tarafından bir bildiriyle tanıtılmıştır. Tosun, H. F. Hofman'ın da eserin sadece ismini belirttiğini, içeriği hakkında bilgi vermediğini söyler.²⁷ Ḥadîkatü'l-'Ārifîn'in nüshalarını tespit eden Tosun, bu bildirisinde Özbekistan Fenler Akademisi Bîrûnî Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesinin 11838 numaralı kaydında bulunan nüshayı tanıtmış ve diğer nüshaların da künyesini bildirmiştir:

¹⁹ Şalâhu'd-dîn b. Mubârek el-Buhârî, **Enisü't-Ṭalibîn ve 'Uddetü's-Sâlikîn=Maḳâmât-ı Muḥammed Bahâü'd-dîn Nakşibend**, Mütercimi: Süleyman İzzî, Buhara Yayınevi, İstanbul 1982, s. 65-67.

²⁰ Kaşgarlı Maḥmûd, **Dîvân u Luġâti't-Türk**, Çeviren: Besim Atalay, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara 1941, C 3, s. 133.

²¹ Cemal Anadolu, **Anadolu'yu Aydınlatan Güneş: Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi ve Yesevîlik**, Kamer Yayınları, İstanbul 1994, s. 17.

²² Necdet Tosun, "XIV. Yüzyılda Yazılmış Çaġatayca Bir Yesevî Eseri: Hoca İshak b. İsmail Ata'nın Ḥadîkatü'l-'Ārifîn'i", Uluslararası Hoca Ahmed Yesevi Sempozyumu, Yayınlanmamış Bildiri Metni, İstanbul 2010.

²³ 'Alî Şîr Nevâî, a.g.e., s. 385.

²⁴ **Ḥadîkatü'l-'Ārifîn**, vr. 2a.

²⁵ **Ḥadîkatü'l-'Ārifîn**, vr. 6b.

²⁶ Zeki Velidi Togan, "Yesevîliğe Dair Bazı Yeni Malumat", **Fuad Köprülü Armaġanı**, İstanbul 1953, s.526.

²⁷ Necdet Tosun, a.g.m.

a) Taşkent, Özbekistan Fenler Akademisi Bîrûnî Şarkiyat Enstitüsü Ktp., 1-nr. 11838, vr. 1b-131a (istinsah tarihi: 1255/1839, geniş ve kâmil versiyonudur); 2-nr. 3853; 3-nr. 11941 (114 varak, muhtasar versiyonudur); 4-nr. 12387 (164 varak, muhtasar); 5-nr. 13074/III;

b) Özbekistan Fenler Akademisi Bîrûnî Şarkiyat Enstitüsü Ktp., Süleymanov Yazmaları bölümü, 1-nr. 3004, vr. 17b-205b (istinsah tarihi: 1252/1836, kâmil versiyonu); 2-nr. 252 (94 varak, istinsah: 1103/1691, muhtasar versiyonu). 3-Afganistan'ın Kâbil şehrinde de bir nüshası bulunmaktadır.²⁸

Bu çalışmada esas alınan nüsha da Özbekistan Fenler Akademisi Bîrûnî Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesinin 11838 numaralı kaydında bulunan nüshadır. 131 varaktan oluşan eserin müstensihisi bilinmemektedir. İstinsah tarihi 1255/1839 olarak gösterilmiştir. Nüsha, nesta'lik ile yazılmıştır. Mensur bir eserdir.

Hadîkatü'l-Ârifîn'in dili, 'Alî Şîr Nevâî ile klasik şeklini alan ve Nevâî dili olarak da bilinen Çağataycadır. "Çağatayca, kelimenin en geniş manası ile Moğol istilasından sonra Cengiz'in çocukları tarafından kurulan Çağatay, İlhanlı ve Altın-Ordu imparatorluklarının medeni merkezlerinde XIII-XIV. asırda inkişaf eden ve Timurular devrinde bilhassa XV. asırda klasik bir mahiyet alarak zengin bir edebiyat yaratan edebi Orta Asya lehçesidir."²⁹ Hadîkatü'l-Ârifîn'in ses ve şekil özellikleri bakımından ayrıntılı bir şekilde incelenmesi, o dönemin dili hakkında bizleri biraz aydınlatacaktır.

Hadîkatü'l-Ârifîn'de karşılaştığımız bazı kelimeleri, Mehmet Ölmez, Çağataycada görülen, dönemi dillerden Osmanlıcada ve günümüz Türk dillerinde görülmemeyen ya da yalnızca bir iki Türk dilinde görülen biçimler olarak değerlendirir.³⁰ Bu çalışmada incelenen beş kelimedenden dördü Hadîkatü'l-Ârifîn'de de geçmektedir. Bu kelimeler şunlardır: "Ağrıg, asıg, tégre, yolu." Bu örneklerin dışında metinde arkaik özellikler gösteren başka kelimeler de mevcuttur: "barğu" (88b/6), "ér-" (4a/2-3, 6a/13. Bu kelime metinde hemen hemen her varakta kullanılmıştır. Bu yüzden hepsi burada tek tek gösterilmemiştir.), "başku" (49a/6), "yapku" (49a/6). Bu kelimeler Eski Türkçe özelliği gösterir. "Yigirmelençe" (34a/13, 50b/12, 94a/8) ve "küni" (38a/15, 117b/11) kelimeleri, arkaik birer kelimedir. "Kamuq" kelimesi de günümüz Özbekçesinde kullanılmamaktadır.

Metinde geçen "açá bér-" (88a/7, 115a/15) günümüz Özbekçesinde "açıp bérdi" şeklinde kullanılmaktadır. "...oşuyı qaldı." ifadesi ise günümüzde "oşup qaldı." şeklinde kullanılmaktadır. Metinde geçen bazı kelimeler, günümüzde Türkiye Türkçesinde kullanılmakta ama Özbekçede kullanılmamaktadır: "Kaç" (73b/13, 113a/1, 113b/9), "birkaç" (91b/15). "Çağa" (113a/11) kelimesi günümüzde, Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır. Bu kelime aynı zamanda Özbekçede de kullanılmaktadır. Metinde "f" ile yazılan "taf-" (17a/7, 91b/13, 100a/13, 127a/4, 132a/1) kelimesi, günümüz Özbekçesinde "tap-" şeklinde kullanılır. Bu da bize f>p değişiminin olduğunu gösterir.

²⁸ Necdet Tosun, a.g.m.

²⁹ M. Fuad Köprülü, "Çağatay Edebiyatı", **MEB İslam Ansiklopedisi**, İstanbul 1945, C 3, s. 270^b.

³⁰ Mehmet Ölmez, "Çağataycadaki Eskiçil Öğeler Üzerine", Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu 2003, **Mustafa Canpolat Armağanı**, Yayınlayanlar: Aysu ATA-Mehmet ÖLMEZ, Ankara 2003, s. 138.

Ḥadīkatü'l-Ārifīn, tasavvufi bir eserdir. Eserde Arapça ve Farsça kelime ve cümleler oldukça fazladır. Ayet ve hadisler Arapça yazılmış bazıları açıklanmıştır. Bazı bölümlerde kısa, bazı bölümlerde de uzun uzadıya konu ile ilgili Arapça ve Farsça açıklamalara yer verilmiştir. Eser, on beş bölümden oluşmaktadır. Geleneksel tahmid ve salavat ile başlamış ve bu cümleler Arapça ifade edilmiştir. Birinci varakta eserin kaç bölümden oluştuğu, bu bölümlerde nelerin anlatıldığı, eserin neden ve nasıl yazıldığı anlatılmıştır. Eser, giriş kısmındaki bilgilerden anlaşıldığına göre geçmişte yaşamış önde gelen kişilerin, şeyhlerin yaşadığı önemli olayların anlatıldığı bir risaledir. Allah'ın ilhamı ve önceki dönemlerde yaşayan şeyhlerin, kutupların, evliyaların himmet ve icazetleri ile yazılmıştır. Hz. Peygamber'e, O'nun ailesine, ashabına, din büyüklerine, ḤVāce İsmā'īl ve oğlu ḤVāce İshāk'a duadan sonra eserin bölümleri hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölüm ruhların beyanı, ikinci bölüm amellerin beyanı, üçüncü bölüm şeyh(lik)in beyanı, dördüncü bölüm mürid(lik)in beyanı, beşinci bölüm zikrin beyanı, altıncı bölüm semā'nın beyanı, yedinci bölüm hizmetin beyanı, sekizinci bölüm iradelerin beyanı, dokuzuncu bölüm tasavvufun beyanı, onuncu bölüm muhabbetin beyanı, on birinci bölüm marifetin beyanı, on ikinci bölüm ibadetin beyanı, on üçüncü bölüm boş, gereksiz şeyleri etmenin beyanı, on dördüncü bölüm makamların beyanı, on beşinci bölüm bayram gecelerini idrakin beyanı hakkındadır.

Müellif, her bir bölümde anlattığı farklı konuya o konuyla ilgili ayet ve hadisler de ilave ederek görüşlerini sağlam bir zemine oturtmuştur. Birinci bölümde on yedi ayet, on sekiz hadis; ikinci bölümde otuz bir ayet, on altı hadis; üçüncü bölümde altı ayet, dört hadis; dördüncü bölümde on altı ayet, sekiz hadis; beşinci bölümde kırk ayet, sekiz hadis; altıncı bölümde on ayet; yedinci bölümde otuz dört ayet, yirmi üç hadis; sekizinci bölümde iki ayet, dört hadis; dokuzuncu bölümde dört hadis; onuncu bölümde bir ayet, iki hadis; on birinci bölümde dokuz ayet, beş hadis; on ikinci bölümde iki hadis; on üçüncü bölümde dokuz ayet, bir hadis; on dördüncü bölümde on dört ayet, yirmi bir hadis; on beşinci bölümde altı ayet, üç hadis olmak üzere metnin tamamında toplam yüz doksan beş ayet ve yüz yirmi iki hadis bulunmaktadır. İkinci, dördüncü, beşinci, yedinci, on birinci, on üçüncü ve on beşinci bölümlerde ayet sayısı hadis sayısından fazla iken; birinci, üçüncü, sekizinci, onuncu ve on dördüncü bölümlerde hadis sayısı ayet sayısından fazladır.³¹ Dokuzuncu ve on ikinci bölümlerde hiç ayet yokken; altıncı bölümde de hiç hadis bulunmamaktadır. Metinde geçen yüz doksan beş ayetten altmış beşinin tamamı verilmiş diğer yüz otuz ayetin ise sadece giriş kısımları verilmiştir. On dördüncü bölümde İhlāş suresinin ismini bildirmek yerine ilk ayeti sure ismi yerine kullanılmıştır. (ve yétti meretebe “*ḳul hüva'llāhu eḥad*”nı oḳusun³²)

Müellif, yeri geldikçe konuyla ilgili Arapça, Farsça ve Çağatayca beyitlere de yer vermiştir. Birinci bölümde Şeyḫ Ḳayserī'den Arapça üç beyit ve bu beyitlerin hemen peşinden şairi söylenilmeyen Farsça iki beyit nakledilmiştir. Dördüncü bölümde iki Arapça beyit; dokuzuncu bölümde *Ḳul Süleymān*³³ mahlası ile Çağatayca bir beyit; on dördüncü bölümde de şairi verilmeyen Çağatayca bir beyit bulunmaktadır.

Birinci bölüm, 2b-13b arası varaklardan oluşmaktadır. Ruhların beyanı hakkındaki bu bölümde ismi zikredilen şahsiyetler şunlardır: Şeyḫ Ḳayserī, Bayezīd-i Bistāmī,

³¹ Ayet veya hadis bulunmayan bölümler bu kıyaslamaya tabi tutulmamıştır.

³² Ḥadīkatü'l-Ārifīn, vr. 129b.

³³ Bir Yesevī şeyhi ve şairi olan Hakim Ata'nın mahlasıdır.

Cüneyd-i Bağdâdî, ‘Abdu’llâh ibn-i ‘Abbas, Ebû Derdâ, Hâsan b. Şafvân, Ebû Manşûr Mâturîdî, Enes b. Mâlik, el-Enbâzî, Aşhâb-ı Kehf. Bu isimlerin yanında Hz. Mûsâ, Hz. Nûh ve Hz. Dâvûd’dan da kıssalar rivayet edilmiştir. Bu bölümde ruhların yaratılması anlatılmıştır. Esere göre ruhların yaratılış sırası şöyledir: Allah, önce nûr-ı Muḥammedî’yi, ondan enbiya ruhlarını, enbiya ruhlarından evliya ruhlarını, evliya ruhlarından da müminlerin ruhlarını yaratmıştır. Müminlerin ruhlarından asilerin ruhunu, asilerin ruhunun aksinden de kafirlerin ruhunu yaratmıştır. Sonra insanların ruhlarından melekleri, meleklerin ruhlarından da cinlerin ruhlarını yaratmıştır. Cinlerin ruhundan şeytanın ruhunu, ondan da hayvanların ruhlarını sonra da bitkileri, kainattaki diğer canlıları ve anasır-ı erbaa’yı yarattı. Sonra bu dört unsuru birleştirip cisimler alemi yarattı. Bunların tamamı, Hz. Peygamber’in sevgisi için yaratılmıştır. “Sen olmasaydın, bu felekleri (kainatı) yaratmazdım.” hadisi de delil olarak gösterilmiştir.³⁴ Ayrıca bu bölümde Hz. Dâvûd ile Allah Teala’nın konuşması³⁵ ve Hz. Peygamber’in, torunları Hz. Hâsan ve Hz. Hüseyin ile oğlu İbrâhîm’den birini darü’l-fenadan darü’l-bekaya göç etmesi için seçim yapması olayı nakledilmiştir.³⁶ Hz.Dâvûd’un menkıbesi, Yesevîlikle ilgili bir diğer eser olan Mir’atü’l-Ḳulûb’da da geçmektedir.³⁷

İkinci bölüm, ameller hakkındadır. 13b-30b arası varaklardan müteşekkildir. Bu bölümde ismi geçen peygamberler ve kutup şahsiyetler şunlardır: Ka’b el-Aḥbâr, Mâlik-i Dînâr, Yaḥyâ Mervî, ‘Abdu’llâh el-Enşârî, Cüneyd-i Bağdâdî, Şerifü’l-dîn Şemerḳandî, Bayezîd-i Bistâmî, Şeyḫ Ebu’l-Vâḫid-i Şemerḳandî, Enes b. Mâlik, Hz. Hıẓr, Hz. Mûsâ, Hz. Dâvûd, Hz. Eyyûb, Hz. ‘İsâ, Hz. ‘Alî, Hz. ‘Ömer ve Şam’da yaşamış ‘Abdu’llâh isimli bir zat.

Hadîkatü’l-‘Ârifîn’e göre insan ne kadar ibadet ederse etsin Allah’ın yasaklarından sakınmayıp nefse meylettği sürece o kişi ömrünü boşa geçirmiş olur. Sonra tarikat-şeriat ilişkisine değinilmiştir. Şeriatın şartı elbiseyi temiz tutmak iken tarikatin şartı kalbi temiz tutmaktır. Şeriat için eşik, tarikat için ise ev denilmiştir. Eşiksiz ev olmayacağı gibi şeriatı de tarikat olmaz. Bu bölümde ayrıca gölge ile ağacın³⁸, kamış ile ateşin³⁹, Şam’da yaşayan ‘Abdu’llâh isimli bir zatın⁴⁰ hikayesi anlatılmış; ibadetlerin riya için olmaması, sadece ve sadece Allah rızası için yapılması gerektiği ve müslümanın kibir ve riyadan uzaklaşp alçakgönüllü olması gerektiği vurgulanmıştır.

Renkler, tasavvufta belli bir anlam taşır. Eserde de siyah rengin ne anlam taşıdığını görüyoruz. Cüneyd-i Bağdâdî’nin bir müridi siyah bir elbise giyip mescide gelir. Şeyh neden öyle siyah giyindiğini sorunca mürid nefsinin öldürdüğünü, onu yasını tuttuğunu, bu yüzden de öyle giyindiğini söyler. Şeyh bunun üzerine nefsin insan vücudundaki büyük düşman olduğunu, onu öldürmeyince ibadetin huzurunun olmayacağını belirtir. Eserin yazıldığı tarih gözönünde bulundurulursa yas günlerinde siyah giyinmenin Türklerin eski

³⁴ *Hadîkatü’l-‘Ârifîn*, vr. 3a-7b

³⁵ *Hadîkatü’l-‘Ârifîn*, vr. 13a-13b.

³⁶ *Hadîkatü’l-‘Ârifîn*, vr. 16b.

³⁷ Necdet Tosun, “Yesevîliğin İlk Dönemine Ait Bir Risale: Mir’atü’l-Ḳulûb”, *İLAM Araştırma Dergisi*, İstanbul 1998, C 2, S 2, s. 73.

³⁸ *Hadîkatü’l-‘Ârifîn*, vr. 15a.

³⁹ *Hadîkatü’l-‘Ârifîn*, vr. 16a.

⁴⁰ *Hadîkatü’l-‘Ârifîn*, vr. 17b.

bir adeti olduğunu söyleyebiliriz. Ahmet Talat Onay da “matem elbisesi” mazmununu açıklarken Türklerin eskiden matem günlerinde bazen siyah bazen de mavi giyindiğini belirtir.⁴¹ Esere göre cennet, dört grup insan için can atar. Bu dört grup şunlardır: Kur’ân okuyanlar, dillerini gıybetten uzak tutanlar, aç misafiri doyuranlar, seher vakti uykusunu feda edenlerdir.

Üçüncü bölüm, şeyh hakkındadır. 30b-38a arası varaklardan müteşekkildir. Bu bölümde bahsi geçen peygamberler ve diğer din büyükleri şunlardır: Üveys-i Kârenî, Şeyh Sa’îd Ebu’l-Ḥayr, İbrâhîm Ata, Süksük Ata, Zü’n-nün-ı Mısrî, Şeyh Şaḳîḳ-i Belhî, Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû Muḥammed Ḥarîrî, Hz. Ebû Bekr, Hz. Mûsâ, Hz. İbrâhîm. Bu isimlerin dışında Yûnus Ḥân, Kâra Laçın, Ḥitâ ve Ḥâtem isimli zatların da hikayelerine yer verilmiştir.

Tasavvufta şeyhler tasavvuf muhitini ve toplulukları temiz tutmaya çalışmıştır. Bidatin, hurafenin, rıyanın karşısında olmuş bunların yerleşmesini engellemeye çalışmışlardır. İsmâ’îl Ata bu açıdan kendi dönemindeki şeyhlerle önceki dönem şeyhlerini karşılaştırmıştır. Müellif, kendi dönemindeki alim ve fakirlerin dünya nimetlerini artırmak için mevki sahibi kimselerin eşiklerinde ayıp karşılanacak iş yaptığı söylenmiştir.

Tasavvufa göre insanlara doğru yolu gösteren kamil insan, şeyhlerdir. Bu yüzden İshâḳ Ata eserinde gerçek şeyhin vasıflarını beyan eder. Ona göre şeyh olabilmek için yirmi dört makama vasil olmak gerekir. Bunlardan biri eksik olsa kişi şeyhliğe layık olmaz. Bu makamlar şunlardır: İlim, itikad, akıl, şeyh iradesi ve icazeti, delillik, marifet, himmet, şefkat, hilm, avf, hulk-ı azim, isar, kerem, tevekkül, teslim, rıza, vefa, sükûnet, beyan, heybet. Şeyhlik için burada yirmi dört makam zikredilmiş ama sadece yirmisinin ismi verilmiştir. Diğer dört makam hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Şeyh bu yirmi dört makam ile vasıflanmış olursa, şeytan onu ve müridlerini yoldan çıkarmak için hiçbir yol bulamayacak, sadık müridler de şeyhin bu heybetine sığınarak muradlarına ulaşacaktır.

İshâḳ Ata Yesevîlik geleneğine göre ḤVâce Aḥmed Yesevî’nin fikirlerine önem verir. Büyük pirin şeyhlikle ilgili düşüncelerinden istifade eder. ḤVâce Aḥmed Yesevî: “Şeyh Ḥızr gibi mürid de Mûsâ gibi olmalıdır.” demiştir. Mürid, şeyhin her söylediğine, her emrine sabredip, boyun eğecektir. Müellif devamında başka mutasavvıfların da konuyla ilgili fikirlerine başvurur. Zü’n-nün-ı Mısrî: “Pirinin eşliğinde olan mürid, Allah’ın dergahında bulunmuş gibidir.” demiştir. Buradaki “eşikte olmak” sözü, şeyhe hizmet etmek manasına gelmektedir. ḤVâce İshâḳ, şeyhlerin hizmetinde ve sohbetinde bulunmanın önemini İsmâ’îl Ata’dan rivayet ettiği bir hikaye ile göstermiştir. Yıllarca şeyh hizmetinde bulunan Yûnus Ḥân’ın hikayesi anlatılmıştır. Ne zaman şeyh huzurunda bulunup zikretse ağzından ateş saçılırmış. Bu yüzden ona “Otluk Yûnus” denilmiştir.⁴²

Dördüncü bölüm, mürid edebinin beyanı hakkındadır. 38b-50b arası varaklardan müteşekkildir. Bu bölümde bahsi geçen kutup şahsiyetler şunlardır: Hz. ‘Alî, Hz. Fâtıma, Seyyidü’l-Ḥâfîze Cüneyd-i Bağdâdî, Sultân Maḥmûd, Ayâz, Şeyh Necmü’d-dîn-i Bağdâdî,

⁴¹ Ahmet Talat Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 320.

⁴² **Ḥadîkatü’l-‘Arifîn**, vr. 32a.

İmâm Gazâlî, Hasan-ı Başrî, Manşûr 'Ammârî, İbrâhîm Ata, Ebu'l-Ḥayr, Yaḥyâ ibn-i Mu'âz, Ebâ Bekr-i Ṭâhir, Zü'n-nün-ı Mısrî.

Doğu edep ve ahlak kültürü çok zengindir. Bu kültür özellikle büyüklere, üstaplara, şeyhlere olan saygıda karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde müellif, müridin şeyh huzurunda iken nasıl olması gerektiğini, Sultân Maḥmûd ile Ayâz'ın hikayesini naklederek anlatmıştır: Ayâz, Sultân Maḥmûd'un huzurunda ayağını bile kıpırdatmadan durur. Bir gün ayağını kıpırdatır. Sultân Maḥmûd bu duruma şaşırır ve Ayâz'dan hazineden bir şey alıp getirmesini ister, arkasından da onun ne yaptığını öğrenmesi için birini gönderir. Takip eden kişi, Ayâz'ın yolda ayakkabısını çıkardığını görür, içinden bir akrep çıkar. Ayâz'ın ardından giden kişi bu durumu sultana anlatır. Sultân, Ayâz'a: “Yıllardır hizmetimdesin, ayağını bir kez olsun kımıldatmadın, bugün neden ayağını kımıldattın?” diye sorar. Ayâz: “Bir akrep, yedi kez zehir saldı, dayandım ama sekizinciye dayanamadım, çaresiz kalıp kımıldadım.” cevabını verir. Müridlerin de yüce yaratıcının hizmetinde, şeyhin hizmetinde bu şekilde durması gerekir. Muḥammed ümmetiyiz diyerek dava peşinde koşanlara böyle bir edep yaraşır.⁴³

Mürid, hasta olan bir kişinin ilaca ihtiyaç duyması gibi, bir doktora itimad edip verdiği her ilacı alması ve doktorun her dediğini hafiyen uygulaması gibi üstadının her dediğini kabul etmeli ve uygulamalıdır. Yoksa emekleri boşa gidecektir. Burada müslümanlara bir ilaç gösterilmiştir, her türlü derde deva olacak bir ilaç: Kur'ân. Tüm dertler için ve müminlere rahmet için gerekli olan her özelliğe sahiptir. H'âce İshâk'a göre doktorun hastasına verdiği reçete, şeyhin müride gösterdiği yoldur. Bu yol, Kur'ân yoludur. İnsanların her sıkıntısını giderecek bir reçetedir. Hz. Peygamber, din yolunda usta bir tabiptir, her derdi bilir ve ilacını da doğru şekilde hazırlar. Bu zamanda (müellifin zamanında) ise peygamberler yok, şeyhler vardır. Burada bir hadis naklediliyor ve ahir zamanda ortaya çıkacak olan ve Allah'ın kendilerinden hoşnut olacağı bir topluluk müjdeleniyor.

İbrâhîm Ata'ya göre müridin şeyh huzurundaki hali, hastanın doktor önündeki hali gibi olmalıdır. Şeyh ilaç verip müridinin kalbini temizler, müridi selim makamına ulaştırır. Mürid sadık olursa pir sıfatlı olur. H'âce İshâk'a göre şeyh hizmetine giren müridin eli, ayağı, gözü, kulağı, damağı, tüm uzuvları tertemiz olmalıdır. Yaḥyâ ibn-i Mu'âz'a göre mürid, dört deryayı aşınca ancak mürid olur demiştir. Bu dört deniz şunlardır: Dünya deryası, halk deryası, şeytan deryası, nefis deryası. Bu dört derya, Yesevîliğe has olan timsallerdir. Yesevî'nin önde gelen talebelerinden Muḥammed Dânişmend de Mir'atü'l-Ḳulüb isimli eserinde bu kınuyu dile getirmektedir.⁴⁴ Bu denizleri geçebilmek için birer gemi yapmak gerekir. Dünya deryasının gemisi ibadettir. Halk deryasının gemisi ümit kırıklığıdır. Şeytan deryasının gemisi Hâk zikridir. Nefis deryasının gemisi ise açlık ve susuzluktur. Gerçek mürid ancak bu deryalardan geçince tarikat yoluna layık olur.

Eserde sohbet adabıyla ilgili değerli nasihatler verilmiştir. Nitekim, şeyhin meclisinde müridin edebi, sessiz kalması ve izinsiz konuşmamasıdır. Mürid, talep eden kişidir. Susuz biri nasıl suya karşı müthiş bir istek duyarsa mürid de aynı şekilde şeyhe

⁴³ *Hadikatü'l-Ârifin*, vr. 39b.

⁴⁴ Necdet Tosun, a.g.m., s. 72.

karşı istekli olmalıdır, mürşidin talibi olmalıdır. Müridin makamı, mevkisi, yolu budur. Hıvâce İshâk'a göre pir sohbetine vasıl olmak için yirmi sıfat sahibi olmak gerekir. Bu sıfatlar; zühd, tevbe-i nasuh, tecrid, itikad, takva, haber, mücahede, şecaat, sıdk, bezl, sehavet, ilm (namaz, oruç, hac, umre), niyaz, ayarlık, melamet, akıl, edeb, hulk, teslim, tafvizdir.

Beşinci bölüm, zikir hakkındadır. 51a-60a arası varaklardan müteşekkildir. İsmi zikredilen ve rivayetleri nakledilen büyük zatlar şunlardır: Hz. Mūsā, Hz. Eyyüb, Hz. 'Alī, 'Abdu'llāh ibn-i 'Abbās, Hz. Hızır, Hāsan-ı Başrī, Rābi'a-i 'Adeviyye, Ebū Leys-i Şemerķandī, İmām Faḥrū'd-dīn er-Rāzī, Ebū Ḥanīfe, Ebū Yūsuf, İmām Muḥammed. Ayrıca bu isimlerin yanında bu bölümde birçok eser isminden de bahsedilmektedir. Bu eserler şunlardır: Tevrat, Maṭla', Kevāşir, Mesābih, Hūlāsātü'l-Fetāvā, Kitāb-ı Kāfī, Mağrib, Hidāye, Nihāye, Muḥit, Aḥkāf.

Müellif, bu bölümde zikir ile temizliği müşterek ele almıştır. Ona göre, kişi su ile yüzünü, Allah'ı zikir ile dilini ve tevazu ile de kalbini temizler. Kul, manen hasta olsa, gönlü aynanın pas tutması gibi paslanır. Kirli ve paslı aynada hiçbir şey görünmez. Kişinin kalbi de böyledir. Ancak Allah'ı zikir ile o pas giderilir ve kalp kötülüklerden arınır. Şeyhler: "Şeytan kişiye vesvese verse ve şirk damarlarından girse, o kişi zikre daldığında şeytanı ve vesvesesini kendinden uzaklaştırır. Kişi, sürekli Mevlā'nın yadı ile meşgul olursa kurbet makamındakilerin derecesine yakın olur." demiştir. İsmā'īl Ata da zikir hususunda şunları söyler: "Mürid zikir halkasına dahil olup diz çöküp oturur, sonra *hū* zikrinin cezbesi ile görünüşten, kalp kirliliğinden arınır, içinde zerre miktar keder kalmaz. Demirci nasıl ki demiri ateşte eritip çekiç ile demiri döver, ona şekil verir ve onu eğriliklerden kurtarırsa zikreden kul da zikir çekiciyle kendini şekle sokar ve kötülüklerden arıtır. Marangozlar nasıl ağacı oyup ona yazı yazar, şekil verir de o yazı ve şekiller hiç silinmezse müridlerin de gönlünde Allah'ın yadı, zikri öyle olmalıdır, mürid de kalbini ağaç gibi işlemelidir. Kalp, zikir nuru ile dolarsa, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği şekilde rahmet yağacak ve o kalp rahmete gark olacaktır."

Bu bölümde müellif Yesevîlikteki zikir çeşitlerinden bahseder. Aḥmed Yesevî, müridlerine iki zikir telkin etmiştir: *Zikr-i hū* ve *zikrullāh*. İsmā'īl Ata, has isim olan *hū* zikrini dilinden ve kalbinden hiç düşürmediği için huzura ermiş, muradı hasıl olmuştur. Bahsi geçen bu zikirlerden *hū* zikrinin Aḥmed Yesevî tarafından nasıl yapıldığı Muḥammed Şerīf el-Ḥüseynī tarafından nakledilmiştir.⁴⁵

Zikrin cehrī mi hafī mi olması gerektiği hususu ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Kur'an (55b/13'teki ayet, 56b/3-4'teki ayetler) ve hadislerden, Ebū Ḥanīfe'den, Ebū Leys-i Şemerķandī ve Faḥrū'd-dīn er-Rāzī gibi müfessirlerden, Maṭla', Aḥkāf, Meşābih ve Kevāşir gibi tefsir kitaplarından çok sayıda delil gösterilerek hangi durumda vacip olduğu hangi durumda sünnet olduğu belirtilmiştir. Kafir müslüman olduğu zaman, müslüman küfre girip hatasından döndüğü zaman kelime-i şehadetin cehrī söylenmesi farzdır. Bayram

⁴⁵ Abbasali Alizadeh, **Muḥammed Şerīf el-Ḥüseynī, Ḥucetü'z-Zākirin li Reddi'l-Münkirin (İnceleme- Metin)**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s. 22.

namazı tekbirlerinin, hacılar tarafından "lebbeyk" in ve cahillerin birşeyler duyup öğrenmesi için zikrin cehrî söylemesi vaciptir. Gazilerin tekbiri cehrî söylemesi ise sünnettir.

Altıncı bölüm semâ'nın beyanı hakkındadır. 60a-62a arası varaklardan müteşekkildir. Bahsi geçen din büyükleri ise şunlardır: Hz. 'Alî, Hz. Ebû Bekr, Enes b. Mâlik, 'Abdu'llâh ibn-i Mes'ûd.

Müellif, semâ' hakkındaki fikirlerini şöyle ifade etmektedir: Hak yolunda kişi, insanlık sıfatlarını taşır. Allah'ı dili ile değil kalbi ile söyler. Hz. Muhammed'i sadece dış güzelliğiyle görenler, O'nun ruhani güzelliğini görmeyenler, bilmeyenler, işitmeyenler Allah'ın da fermanını işitmezler, bilmezler. İnsan, ruhani güzelliği işitirse, bunu algılamasa Hak kelamını anlamamış olur. Görünüşe bağlı kalma, görünüş ehli olma yoktur. İçi yani ruhani olanı işitme gayret işitmesidir. Kulak işitse ve gayret göstermese fitne içinde kalır, semâ' kalbi yüceltir, harekete geçirir, kalbe zevk ve şevk verir.

Semâ', sıradan bir iş değildir, herkes yapamaz. Hak kulağı ile işiten O'nunla işitir, O'nunla görür ve O'nunla güçlenir. Nefis kulağı ile işiten kişi ise münafık ve zındık olur. İsmâ'îl Ata semâ'nın sıradan kişiler için haram olduğunu, gönül ehli ve zahidler için ise mübah olduğunu söyler.

Yedinci bölüm hizmetin beyanı hakkındadır. 62a-92b arası varaklardan müteşekkildir. Eserin en uzun bölümüdür. Anlatılan rivayetlerde ismi geçen peygamberler ve diğer din büyükleri şunlardır: Hz. Mûsâ, Hz. Şu'ayb, Hz. İbrâhîm-i Hâlılu'llâh, Hz. Şîş, Hz. Süleymân, Cüneyd-i Bağdâdî, Aşhâb-ı Kehf, Âdem-i Safî, Yunus Ata, H'âce Süksük, Şeyh Ahmed Hâzrevîye, Ka'b el-Ahbar, Ahmed ibn-i İshâk, Ebû Bekr-i Verrâk, 'Abdu'r-rahmân ibn-i 'Avf, 'Asım 'Uddî, Ebû 'Âkil Enşârî, Hz. 'Aîşe, Behlül-i 'Acem, Hz. Hâdîce, İmâm Muhammed Şârîstânî, Ebû Sa'îd Rîfâî, Hz. Ebû Bekr, Ebu'l-Kâsım Nasrâbâdî, Hz. 'Ömer, Zübeyde ibn-i Şâbit, Ebû Seyyid Ebu'l-Hayr, Hasan-ı Başrî, İbrâhîm Ata, Şeyh Ebû Bekr-i Şâşî, Şeyh Zeynü'd-dîn, Ebû Hasan Harkânî, Ebû Süleymân Dârânî, Bayezîd-i Bistâmî, Yahyâ Ma'sûm, İmâm Gazâlî, Ebu'l-Mansûr Mâturîdî, İmâm Ca'fer-i Şâdık, Şeyh Ebû Bekr ibn-i İshâk Kelebâdî, Hz. 'Osmân, Hz. 'Alî, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin. Bu isimlerin dışında İslam tarihinde ve edebiyatımızda ismi menfi olan kişilerin de bahsi geçmektedir: Hârût ve Mârût, Fir'avn, Ebû Cehl, Nemrûd.

Üstadlara ve insanlığa hizmet etmek önemlidir. Özellikle tasavvuf kültüründe buna çok önem verilmiştir. Tarikat şeyhleri, pirin huzurunda bir saat oturmayı bir yıllık ibadete denk görmüştür. Mürid, şeyhine her şeyiyle hizmet edecektir, onun ilminden ve marifetinden istifade edecektir. Hz. Peygamber, Mi'rac gecesi göğün dördüncü katına çıkar. Orada ateşten elbiseler giyen, azap meleklerinin ateşten gürzülerle vurduğu kadınları görür ve bunların kim olduğunu Cebrâ'îl'den sorar. Cebrâ'îl de: "Eşlerine bağırınlar, hizmet etmeyenlerdir. Bunlar, cehennemde bu şekilde cezalandırılır." cevabını verir. Hz. Ebû Bekr'in Hz. Muhammed ile mağarada yaşadığı olay anlatılmış ve hizmet hususunda Hz. Ebû Bekr örnek gösterilmiştir.⁴⁶

⁴⁶ *Hadîkatü'l-Ârifîn*, vr. 71b-72b.

Şahābe-i Kirām, Hz. Peygamber'in sohbetlerinde bulunduğu için tüm kusurlardan ve günahlardan kurtulmuştur. Mürid de bu yolu örnek alıp şeyhlerin hizmetinde olsa ve kusurları kıyamet gününde sevaba çevrilse bunda şaşılacak bir durum olmaz. Bu konuda Hz. Mūsā ile Hz. Şu'ayb⁴⁷, Hz. Süleymān ile baykuş⁴⁸ ve Mālik-i Dīnār ile bir Yahudi⁴⁹ arasındaki ilişkiden bahsedilmiştir. Eserde ayrıca bir Yesevî geleneği olan intisap merasimi⁵⁰ anlatılmıştır. Bu açıdan Hādīkatü'l-Ārifīn, Yesevîlikteki intisap merasimi hakkında bilgi veren eski bir eserdir. Tosun'a göre de muhtemelen en eski ve yegane eserdir.⁵¹

Müridin temiz bir kalp ile ihlaslı bir şekilde şeyh hizmetine ve yoluna girmesi, ona Hz. Ebū Bekr'in Hz. Peygamber'in hizmetine girmesi gibi sevap kazandırır. Böylece o kul, veliler zümresinden olur. Mürid, şeyhlerin yoluna girip sözünü tutsa ve yarı yolda kalsa, kıyamet günü şeyhten razı olmazsa o şeyh cehennemlik olur. Şeyh her türlü yardımı yapıp da mürid hizmette olmazsa bu kez mürid cehennemlik olur.

Sekizinci bölüm, fakr hakkındadır. 92b-96a arası varaklardan müteşekkildir. Ağırlıklı olarak İsmā'īl Ata'dan rivayetlerin anlatıldığı bu bölümde sadece Bayezīd-i Bistāmī'nin ismi zikredilmiştir.

Yesevîlikteki tasavvufi makamlar hakkında Faqr-nāme'de ve Cevāhirü'l-Ebrār'da bilgiler verilmiştir. Hādīkatü'l-Ārifīn'de de tasavvuftaki kırk makamdan bahsedilmiştir. Hıvāce İshāk'ın İsmā'īl Ata'dan, onun da İbrāhīm Ata'dan rivayet ettiğine göre dervişlikte kırk makam vardır. Bu makamlardan sonra derviş, tasavvuf makamına ulaşabilir. Bu makamlar şöyle sıralanmıştır: Birinci makam niyet, ikincisi tövbe, üçüncüsü inabet, dördüncüsü iradet, beşincisi mücadele, altıncısı Hakk'ın muvafıkın saklama, yedincisi sabır, sekizincisi zikir, dokuzuncusu muhalefet-i nefis, onuncusu muvafakat, on birincisi rıza, on ikincisi teslim, on üçüncüsü tevekkül, on dördüncüsü zühd, on beşincisi ibadet, on altıncısı vera, on yedincisi ihlas, on sekizincisi sıdk, on dokuzuncusu havf, yirmincisi havf ve reca, yirmi birincisi fena makamı, yirmi ikincisi beka, yirmi üçüncüsü ilm el yakin, yirmi dördüncüsü ayne'l-yakin, yirmi beşincisi Hakka'l-yakin, yirmi altıncısı marifet, yirmi yedincisi velayet, yirmi sekizincisi muhabbet, yirmi dokuzuncusu şevk, otuzuncusu üns, otuz birincisi kurbet, otuz ikincisi visal, otuz üçüncüsü keşf, otuz dördüncüsü hazır, otuz beşincisi tecrid, otuz altıncı makam tefrid, otuz yedinci makam inbisat, otuz sekizinci makam tahayyür, otuz dokuzuncu makam teveccüh, kırkıncı makam tasavvuttur. Bu kırk makama Bektāşīlik'te de rastlıyoruz. Faqr-nāme'ye ve Maḳālāt'a göre dört kapı ve kırk makam vardır.⁵²

⁴⁷ Hādīkatü'l-Ārifīn, vr. 76b.

⁴⁸ Hādīkatü'l-Ārifīn, vr. 77b-78b.

⁴⁹ Hādīkatü'l-Ārifīn, vr. 79a-79b.

⁵⁰ Hādīkatü'l-Ārifīn, vr. 91b.

⁵¹ Necdet Tosun, "XIV. Yüzyılda Yazılmış Çağatayca Bir Yesevî Eseri: Hoca İshak b. İsmail Ata'nın Hādīkatü'l-Ārifīn'i", Uluslararası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu, Yayınlanmamış Bildiri Metni, İstanbul 2010.

⁵² Abdurrahman Güzel, **Ahmed Yesevî'nin Fakr-name'si Üzerine Bir Deneme**, Öncü Kitap, Ankara 2006, s. 194-229.

Dokuzuncu bölüm tasavvufun beyanı hakkındadır. 96a-97b arası varaklardan müteşekkildir. Eserin en kısa ikinci bölümüdür. Bayezîd-i Bistâmî ve Hâkîm Süleymân isimleri zikredilmekte ve Hâkîm Süleymân'dan bir de beyit bulunmaktadır:

Yarlıķansa ķul Süleymân kirse uçmaķ ķoymıķa

Dostlar kim tuttu atıñ almayın kirmes miza

Her mutasavvıf, tasavvufu kendine göre tarif etmiştir. H'âce İshâķ'a göre tasavvuf evliyaların sıfatlarından ve güzel ahlakındandır, nefsi terbiye etmek ve riyazet çekmektir. Tasavvuf, kişinin yaratıcısıyla meşgul olması ve dünyadan elini eteğini çekmesidir. Müellife göre kendi zamanındaki insanlar, tasavvufun aksine nefsiyle meşgul olmuştur. Hz. Peygamber, insanların üç sınıf olduğunu söyler: Birinci sınıf meleklerle benzer, ikinci sınıf peygamberlere, üçüncü sınıf ise hayvanlara benzer.

Onuncu bölüm, muhabbet hakkındadır. Eserin en kısa bölümüdür. 97b-98b arası varaklardan müteşekkildir. Muhabbet, kalbin Allah'a meyletmesidir, Allah'tan başka her şeyi terk etmektir. İki alem vardır: Biri ubudiyet, diğeri muhabbet. Muhabbet aleminde dervişler, sufiler ve sadık kimseler vardır. Bunların cennet beklentisi veya cehennem korkusu yoktur. Gece gündüz Allah'ı zikrederler. Muhabbet aşkıyla kalbini dolduran kişi, bu yolda kendinden geçip divane olur. Dünyaya ait her ne varsa gönlünden atar. Gönlünde, Allah'tan başka hiçbir şeye yer bırakmaz. Bu makam, aşk makamıdır ve buraya eren kişiye de aşık denir. İsmâ'îl Ata'ya göre aşk ateşi Allah'tan başka her şeyi, herkesi yakar. Murat aşk ateşiyle kalbini doldurup ikiliği ortadan kaldırmaktır.

On birinci bölümün konusu marifettir. Bu bölüm, 98b-102a arası varaklardan müteşekkildir. Hz. Mūsâ, Hz. İbrâhîm, İbn-i 'Abbâs ve 'Alî ibn-i Ebî Tâlib bölümde zikredilen isimlerdir. Marifet nuru, Allah Teala'nın arif kullarının gönlünde doğar. Kişi, o nur ile Allah'ın vahdaniyetini görür. O nurun doğru yolun nuru olduğuna şüphe yoktur. Hz. İbrâhîm, Nemrûd'un ateşinde yanmaz. Çünkü o, marifet nuru ile dolmuş, muhabbet ateşi ile de yanmıştır. İkinci kez yanmaz. Dost muhabbetinin ateşiyle yanan kişiye dünya ateşi tesir etmez. Ayrıca Hz. Mūsâ'nın nara atan kul için Allah ile konuşması olayı⁵³ ve İbn-i 'Abbâs'ın fakirlik üzerine Hz. Muhammed ile olan diyalogu⁵⁴ anlatılmıştır.

On ikinci bölüm ibadet hakkındadır. 102a-104a arası varaklardan oluşmaktadır. Hz. 'İsâ, Hz. Ebû Bekr, Hz. 'Ömer, Hz. 'Osmân, Hz. 'Alî ve 'Abdu'llâh ibn-i 'Abbâs'tan rivayetler nakledilmiştir. Dünyada ve ahirette rahat olmak günahların ve dünya malının az olmasına bağlıdır. Başkalarının sahip olduğu şeylere hırs ve tamah etmek yoksulluğa ve ihtiyaca yol açar. Ayrıca Hulefa-i Raşidin'in bal tefsiri⁵⁵ anlatılmıştır. Konuyla ilgili Arapça ve Farsça uzun izahlar yapılmıştır. Yapılan bu izahlara göre mahşer günü insanlar iki gruba ayrılır. Birisi mutlu olan grup, diğeri de badbaht olan gruptur. Mutlu olan grubun bu mutluluğu, dünyadaki iyi amellerinden ve ibadet vazifelerini vaktinde yerine getirmelerinden kaynaklanır. Kişinin gönlü dünya şehveti ile dolu olmamalıdır. Namaz ve oruç ibadetini yerine getirenlerin bu ibadetlerine güvenmemeleri gerekir. Çünkü bunların

⁵³ **Hadîkatü'l-Ârifîn**, vr. 100a-100b.

⁵⁴ **Hadîkatü'l-Ârifîn**, vr. 99a.

⁵⁵ **Hadîkatü'l-Ârifîn**, vr. 103a.

yanında dünyayı gönülden sevsen, helali haramı ayırmayıp buna dikkat etmeyen kişi cennete giremez. Dünyaya dair bir zerreye dahi rağbet etmemek gerekir.

On üçüncü bölüm terk-i mālāya' nī (boş işleri terk etme) hakkındadır. 104a-110a arası varaklardan müteşekkildir. İmām Ca'fer-i Şādık, Ebū Sa'īd el-Ḥazerī, Fuḫayl 'İyāz, Ebū 'Abbās, Enes bin Mālik, Hz. Ebū Bekr, Cābir ibn-i 'Abdu'llāh, Ebū Hureyre, Ebū Ca'fer, 'Abdu'llāh ibn-i Mes'ūd, Mevlānā Kīyāmü'd-dīn, Mu'āz-ı Cebel ve Şeyḫ Şiblī, bu bölümde ismi zikredilen şahsiyetlerdir. Bu bölümde Fātiḥa, Tebāreke, İhlās, Vākı'āti'l-Vākı'a surelerinin, Āyete'l-Kürsī, teheccüd ve zikrin faziletleri hakkında bilgi verilmiştir.

On dördüncü bölüm makamlar hakkındadır. 110a-129b arası varaklardan oluşmaktadır. Hz. İbrāhīm, Hz. Mūsā, Bayezīd-i Bistāmī, Hz. Ebū Bekr, Hz. 'Ömer, Hz. 'Oşmān, Hz. 'Alī, Şeyḫ Şerīfū'd-dīn-i Smerḳandī, Muşliḫi'd-dīn Ḥocendī, İbrāhīm Ata, Süksük Ata, Şūfī Dānişmend, 'Abdu'llāh Enşārī, Şeyḫ Ḥasan Ḥarḳānī, Zū'n-nūn-ı Mısrī, Selmān-ı Fārisī, bu bölümde peygamber, halife, mutasavvıf ve diğer din büyükleridir.

Şeyh, Allah'ın rızasını gösteren, ona kılavuzluk yapan; mürid ise dileyen kişidir. Şeyhlerin makamlarından habersiz olmamak gerek. Yesevī'ye göre, tövbe makamını yerine getiren kişi havf makamına naklolur. Sonra salihler makamına, sonra müridlik makamına, sonra muhsinlerin makamına, sonra müştaklar (Allah'a kavuşmayı arzu edenler) makamına, sonra evliyalar makamına, sonra da mukarrebler makamına ulaşır. Bu bölümde Cābir (A.S.)'ın iki oğlunun ölmesi ve Hz. Muḫammed'in inayetiyle yeniden Allah tarafından diriltmeleri olayı anlatılır.⁵⁶ Ayrıca müminlerin manevi makamlarını yükseltecek çeşitli ameller tavsiye edilmiştir.

On beşinci bölüm, bayram gecelerini idrak ve ihya etmekle ilgilidir. 129b-132a arası varaklardan müteşekkildir. Hz. Ebū Bekr, Hz. 'Alī, Hz. 'Aīşe, Bayezīd-i Bistāmī ve İbn-i 'Abbās, bu bölümde bahsi geçen kutup şahsiyetlerdir. Kandil gecelerini ve bayram gecelerini Allah'ı zikir ile geçirmek gerekir. İsmā'īl Ata, bu geceleri ihya etmeleri hususunda ashabına ve müridlerine görev verir ve tarikat şeyhleri, sufileri bayram gecelerini muhabbet aşkı, şevki ve zevki ile geçirmeleri için vazifelendirir. Bayram gecelerini böyle geçiren kulların her ne günahı varsa Allah onları affeder. Nitekim Hz. 'Alī: "Bayram namazından sonraki hutbenin akabinde dört rekat namaz kılan kişiye Allah, yeryüzünde yarattığı otlar hesabınca keramet verir." demiştir.

Bölümlerde anlatılanlara kısaca değindikten sonra müellifin eserinde zikrettiği eserleri incelemek onun hangi kaynaklardan beslendiğini görmemiz açısından yararlı olacaktır. Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler, müellifin faydalandığı temel iki kaynaktır. Ḥadīkatü'l-'Ārifin'de ismi geçen eserler ise şunlardır: Matla', Kevāşir ve Aḫḳāf isimli tefsir kitapları; Münyetü'l-Muşallī⁵⁷, el-Hidāye⁵⁸, en-Nihāye⁵⁹, eş-Şifā⁶⁰, Mağrib, el-

⁵⁶ Ḥadīkatü'l-'Ārifin, vr. 125b-127b.

⁵⁷ Müellifi, Ebū 'Abdu'llāh Sedīdū'd-dīn Muḫammed b. Muḫammed b. 'Alī Kaşgari'dir. Eserin adı Münyetü'l-Muşallī ve Ğunyetü'l-Mübtedī'dir. Hüseyin Kayapınar, bu eserin kısa sürede Hanefi coğrafyasında İslami ilimleri tahsile yönelenlere okutulan giriş metni haline geldiğini söyler. Ayrıntılı bilgi için bkz. TDV İ.A. Münyetü'l-Muşallī md.

Mebisü⁶¹, Hülâşatü'l-Hakâyık, Mîzânü'l-Amel⁶², İhyâ-i 'Ulûmi'd-dîn⁶³, Meşâbih⁶⁴, Hülâşatü'l-Fetâvâ⁶⁵, Kitâb-ı Kâfî⁶⁶, Muhi't, Kışâşü'l-Enbiyâ, Tefsîr-i Keşr⁶⁷. Dört kutsal kitabın ismi de zikredilmiştir. Ayrıca metinde Ebü Leys-i Şemerqandî⁶⁸ ve Faḥrü'd-dîn er-Râzî'nin⁶⁹ tefsir kitapları denilmiş ancak bu eserlerin ismi belirtilmemiştir.

Sonuç

Görüldüğü üzere Hadîkatü'l-Ârifîn, yalnız İsmâ'îl Ata'nın değil onunla birlikte birçok peygamberin, Yesevî meşayihinin ve sufisinin menkıbelerini ve sözlerini de içermektedir. H'âce İshâk, eserinde hem Yesevîlik geleneği ile ilgili hem de çeşitli tasavvufî konularla ilgili önemli bilgiler vermiştir. Müellifin, muhtelif konularla ilgili görüşlerini açıklarken yüz doksan beş ayet ve yüz yirmi iki hadis-i şerife yer vermesi,

⁵⁸ Müellifi, Şeyḫü'l-İslâm İmâm Burhânü'd-dîn Ebu'l-Ḥasan 'Alî b. Ebübekr el-Merginânî'dir. Hz. Ebübekr soyuna dayanır. Hidâye, Hanefî fıkı üzerine yazılmış mutemet bir eserdir. Müellifin daha önce yazmış olduğu Bidâyetü'l-Mübtedâ isimli eserin şerhidir.

⁵⁹ El-Bidâye ve'n-Nihâye, İbn-i Esîr'in İslam tarihini anlattığı eseridir. Kainatın yaratılışından başlayarak müellifin hayatının son dönemine kadar geçen olayları anlatır.

⁶⁰ Kadı İyaz'ın eseridir. Tam adı, Ebu'l-Fazl Kadı İyâz ibn-i Mūsâ el-Yahsebi'dir. Hadisçi ve Maliki mezhebi fıkıh alimidir. Dört bölümden meydana gelen eserinde, Hz. Peygamber'in yüce kişiliği ve sahip olduğu özelliklerle O'na karşı saygısız davrananlara uygulanacak ceza gibi konuları ele almıştır.

⁶¹ Müellifi, Serahsî'dir. Hanefî literatürünün en önemli eserlerinden birisi olarak gösterilmektedir. Hanefî fıkhına dair bir eserdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. TDV İ.A. el-Mebisut md.

⁶² İmâm Gazâlî'nin eseridir. Mi'yârü'l-ilm'in sonunda dünya ve ahiret saadetinin ilim ve amelle mümkün olduğunu, ilim konusunda ölçü olmak üzere Mi'yâr'ı yazdığını, amel konusunda ayrı bir eser kaleme alacağını bildirmiştir. Mîzân'ı ahlak ve tasavvuf ağırlıklıdır. Bkz. TDV İ.A. Gazzali md.

⁶³ İmâm Gazâlî'nin en büyük eseridir. Arapça aslı dört cilttir. İslam hakikatlerini, iman letaiflerini, tasavvuf sırlarını, bütün İslam ilimlerini ve iki cihan saadetini elde etme yollarını anlatır. Bu eser için: "İslamiyeti anlatan bütün kitaplar kayboldu, fakat bir İhyâ kalsa, din bilgileri kaybolmaz." denilmiştir.

⁶⁴ Mesâbih isimli iki eser vardır. Birincisi, 516 tarihinde vefat eden İmâm Begâvî'nin eseridir. İkincisi ise bu eserden alıntılar yapılarak bablar ve fasıllar tasnif edilen ve 6174 hadis-i şerif bulunduran Mişkâtü'l-Mesâbih'tir. Metinde bahsi geçen Mesâbih, muhtemelen birinci eserdir.

⁶⁵ Müellifi, Tâhir b. Ahmed el-Buḫârî'dir (v.542/1147). Fıkıh alimidir. Döneminde Maverâünnehr Hanefîlerinin üstadıdır. Hadîkatü'l-Ârifîn'de bahsi geçen birçok eser Hanefî mezhebine mensup müellifler tarafından kaleme alınmıştır.

⁶⁶ Müellifi, Hâkîm eş-Şehîd'dir. Hanefî mezhebindeki zahirü'r-rivaye görüşlerin tesbiti konusunda güvenilir bir kitaptır. Mezhepte İmâm Muhammed'in eserinden sonra temel kaynaklardan biri sayılmıştır.

⁶⁷ İbn-i Keşîr'in tefsiridir. Müellif önce kuran ı tefsir etmiş, sonra hadis alimlerinin kitaplarından meşhur hadisleri isnadları ile birlikte zikretmiştir. Sonra da sahabe ve tabiînin sözlerini zikretmiştir. İmâm Suyûtî, bu tefsir hakkında şöyle demiştir: "Onun çizgisinde ona benzer hiçbir kitap te'lif edilmemiştir."

⁶⁸ Ebü Leys-i Şemerqandî'nin "Tefsîrü Ebi'l-Leys" ismiyle bilinen Arapça bir tefsirdir. Tenbihü'l-Gâfilîn ve Bustânü'l-Ârifîn isimli şaheser niteliğinde iki eseri daha vardır. Müellif, onuncu asırda Türkistan'da yaşamıştır. Ehl-i sünnet alimidir. Hanefî mezhebine bağlıdır." İmamü'l-Hüdâ" lakabı verilmiştir. Fıkıh, tefsir ve tasavvuf alanlarında değerli eserler vermiştir. Osmanlı alimleri tarafından Kur'an tefsirinin birçok tercümesi yapılmıştır.

⁶⁹ Müfessir ve kelamcı kimliğiyle tanınan Râzî, 1149 senesinde, Rey şehrinde doğmuş, 1210 senesinde vefat etmiş ve geride 200'den fazla eser bırakmıştır. Bu 200 çaplı eserden sırf tefsiri, 16 cilt olup Türkçeye de "Tefsîr-i Kebîr" ismiyle çevrilmiştir. Râzî, Fâtiha'dan bin soru çıkartıp binine de cevap verebileceği iddiasıyla bu tefsiri yazmaya başlamış ve aşılamaz bir eser ortaya koymuştur.

görüşlerini ne kadar sağlam bir temele dayandırdığını gösterir. Bu ayet ve hadisler, metinde Arapça verilmiş ve bazıları da açıklanmıştır.

Eser, Yesevîlik geleneğinin en eski eserlerinden olması ve dini-tasavvufi bir mahiyette olması bakımından, bununla birlikte Çağataycanın ilk dönemine ait bir eser olmasından dolayı da ehemmiyet arz etmektedir. Metinde birçok arkaik kelime kullanılması ve Eski Türkçe özelliğinin görülmesi eserin eskiliğini göstermektedir.

Eserde taziye rengi, saç traş, cehrî-hafî zikir vb. çeşitli özelliklerle ve ilginç geleneklerle karşılaşılıyor. Hâdîkatü'l-Ārifîn, bu özelliklere ve geleneklere yer vermesi, o dönemdeki bölgesel ve milli adetleri, Yesevîlik geleneklerini yakinen tanımamıza yardımcı olması bakımından temel kaynaklardandır.

Eseri değerli kılan özellikleri özetlemek gerekirse şu maddeleri sayabiliriz:

- Taziye tutanların siyah giyme geleneğini Cüneyd-i Bağdâdî ile bir müridinin sohbetinde görüyoruz.
- Yesevîliğe intisap merasiminin ve saç traşının nasıl yapılması gerektiğini bu eserden öğreniyoruz.
- İsmâ'îl Ata'nın manevi makamı ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.
- Yüzyıllardır tartışma konusu olan zikrin hafî mi cehrî mi olması gerektiği delilleriyle birlikte anlatılmıştır.
- Hem Hıvâce Ahmed Yesevî'nin hem de Yesevî şeyhlerinin sözlerine ve menkıbelerine yer verilmiştir.
- Anlatılan konular; ilgili ayet, hadis, mutemed eserlerden nakiller ve sufilerden menkıbeler eserin kaynağıdır.
- Müellifin faydalandığı eserleri zikretmesi, bir Yesevî şeyhinin hangi kaynaklardan beslendiğini gösterir.

Hıvâce İshâk'ın Yesevîliğin ilk müelliflerinden, Hâdîkatü'l-Ārifîn'in de Yesevîliğin ilk eserlerinden olması; müellifin kendinden önceki Yesevî şeyhleri ve Yesevîlik hakkında değerli bilgiler vermesi, Çağataycanın ilk dönemine ışık tutması, birçok sufiden muhtelif konularla ilgili nakiller yapması dolayısıyla oldukça mühim bir eserdir.

KAYNAKÇA

Ali Şir Nevâî, **Nesâyîmü'l-Mahabbe Min Şemâyimi'l-Fütüvve**, Hazırlayan: Kemal ERASLAN, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

ALİZADEH Abbasali, **Muhammed Şerif El-Öüseyñi, Óucetü'z-Zâkirin li Reddi'l-Münkirin (İnceleme-Metin)**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

ANADOL Cemal, **Anadolu'yu Aydınlatan Güneş: Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi ve Yesevîlik**, Kamer Yayınları, İstanbul 1994.

BARTHOLD W., "Çağatay", **MEB İslam Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul 1945.

CANPOLAT Mustafa, "Çağatay Dili ve Edebiyatı", **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, C. 8, Ankara 2002.

- Ebu Leys-i Semerkandî, **Tenbîhü'l-Gâfilîn ve Bostânü'l-Ârifîn**, Tercüme Eden: Abdulkadir Akçiçek, Bedir Yayınevi, İstanbul 1975.
- ERASLAN Kemal, “Çağatay Edebiyatı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 8, İstanbul 1993.
- GÖZÜBENLİ Beşir, “Hakîm Eş-Şehîd”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 15, İstanbul 1997.
- GROUSSET Rene, **Bozkır İmparatorluğu**, Çeviren: Dr. M. Reşat Uzmen, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993.
- GÜZEL Abdurrahman, Ahmed Yesevi'nin Fakr-n'Âme'si Üzerine Bir İnceleme, Öncü Kitap, Ankara 2007.
- Hâce İshâk, **Ôadîuatü'l-êÂrifîn**, Taşkent, Özbekistan Fenler Akademisi Biruni Şarkiyat Enstitüsü Ktp., nr. 11838.
- Ôakîm Süleyman Ata, **Hakim Ata Kitabı**, Hazırlayan: Münevver Tekcan, Beşir Kitabevi, İstanbul 2007.
- ÝNAN Abdulkadir, “Çağatay Yazı Dilinin Kuruluşu Tarihine Dair Düşünceler”, **Makaleler ve İncelemeler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. 2, Ankara 1998.
- Úaşgârlı Mahmûd, **Divânü Lugatî't-Türk**, (Çev.: Besim Atalay), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 3, Ankara 1941.
- KAYA Eyyüp Said, “el-Mebsyû”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 28, Ankara 2003.
- KAYAPINAR Hüseyin, “Münyetü'l-Musallî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 32, İstanbul 2006.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad, “Çağatay Edebiyatı”, **MEB İslam Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul 1945.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1966.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- Mevlânâ Alî b. Óuseyn Eâ-ââfî, **Reşehât-ı Aynü'l-Hayât**, Sadeleştiren: Mustafa Özсарay, Semerkand Yayınları, İstanbul 2006.
- ÖLMEZ Mehmet, “Çağataycadaki Eskicil Öğeler Üzerine”, Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu 2003, **Mustafa Canpolat Armağani**, Yayımlayanlar: Aysu ATA-Mehmet ÖLMEZ, Ankara 2003.
- ONAY Ahmet Talat, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- Ăalahu'd-dîn b. Mübârek El-Buhârî, **Enîsü't-Tâlibîn ve Uddetü's-Sâlikîn=Makâmât-ı Muhammed Bahâu'd-dîn Nakşibend**, (Mütercimi: Süleyman İzzi), Buhara Yayınevi, İstanbul 1982.
- TOGAN Zeki Velidi, “Yeseviliğe Dair Bazı Yeni Malumat”, **Fuad Köprülü Armağani**, İstanbul 1953.
- TOSUN Necdet, “XIV. Yüzyılda Yazılmış Çağatayca Bir Yesevî Eseri: Hoca İshak b. İsmail Ata'nın Óadîkatü'l-Ârifîn'i”, Uluslararası Hoca Ahmed Yesevi Sempozyumu, Yayımlanmamış Bildiri Metni, İstanbul 2010.
- TOSUN Necdet, “Yeseviliğin İlk Dönemine Ait Bir Risale: Mir'atü'l-Úulÿb”, **İLAM Araştırma Dergisi**, C 2, S 2, İstanbul 1998.